

УДК 338.43.02

С. І. Тодорюк,
аспірант, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ЕКОНОМІЧНЕ РЕГУЛЮВАННЯ У РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПІВ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

S. Todoryuk,
graduate student, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

ECONOMIC REGULATION IN THE IMPLEMENTATION OF THE PRINCIPLES OF ECOLOGIZATION OF AGRICULTURAL SECTOR OF ECONOMY IN UKRAINE

Розглянуто сучасні економічні альтернативи в Україні щодо збалансування процесів екологічного відтворення господарської діяльності. Визначено основні стратегічні та екологічні детермінанти стратегії екологізації вітчизняної економіки. Окреслено основні економічні складові екологічного розвитку аграрного сектора економіки України.

Modern economic alternatives in Ukraine on balancing the environmental economic reproduction have been considered. The main strategic and environmental determinants of Ecologization Strategy of the national economy has been suggested. The basic components of environmental economic development of agrarian sector of Ukraine are been investigated.

Ключові слова: аграрний сектор, екологічний розвиток, екологічна ситуація, економічна альтернатива, екологічне відтворення, стратегічні детермінанти, екологічні детермінанти.

Key words: agrarian sector, ecological development, environmental situation, economical alternative, ecological reproduction, strategic determinants, environmental determinants.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Екологічна ситуація в Україні з позицій національної концепції сталого розвитку нагально потребує переходу від дискретного до безперервного процесу обліку та обов'язкового урахування екологічних факторів у процесі життєдіяльності суспільства щодо збереження якості навколишнього природного середовища. Економіка країни є тією сферою, в якій відбуваються важливі процеси створення суспільних цінностей у формі їхнього виробництва (продуктування), їх ринкової реалізації шляхом матеріального та морального задоволення потреб населення у відповідних товарах та послугах. Одним із аспектів економічного розвитку є "обов'язкове" поєднання його з екологічними процесами, зокрема на рівні безпечного природокористування.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми та перспективи реалізації концепції сталого розвитку суспільства в цілому та окремих секторів, зокрема, в останні роки широко висвітлюються у працях іноземних та вітчизняних науковців. Вагомий внесок у дослідження даного питання зробили О. Бородіна, З. Герасимчук, Б. Данилишин, С. Дорогун-

цов, А. Мельник, П. Олдак, В. Прадун, В. Трегбчук, О. Шубравська, О. Віленчук, В. Русан, М. Шурик та ін. Незважаючи на широкий перелік авторів, проблема забезпечення сталого розвитку вітчизняного аграрного сектора остаточно не вирішена, що зумовлює необхідність подальших досліджень у цьому напрямі. Особливо це стосується економічного аспекту екологізації аграрного сектора.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є визначення основних стратегічних та екологічних детермінант стратегії екологізації вітчизняної економіки, окреслення основних економічних складових екологічного розвитку аграрного сектора економіки України.

ОСНОВНИЙ ВИКЛАД

Сьогодні досить важливим є ефективне використання сучасних економічних альтернатив в Україні щодо збалансування процесів екологічного відтворення господарської діяльності:

1) державне регулювання як сукупність принципів забезпечення державної політики та державного управління через державні програми стабілізації дозволяє формувати єдині підходи щодо тих чи інших соціально й еконо-

мічно важливих процесів, особливо в кризові періоди;

2) ринкове саморегулювання передбачає зменшення державного втручання та, як наслідок, продукує вільне підприємництво, що базується на принципах економічної необхідності виробництва товарів, надання послуг найвищої якості.

Доцільність різноспрямованих економічних підходів щодо забезпечення соціально-екологічних констант на сьогодні в Україні підтверджується окремими негативними тенденціями: низькими показниками якості розвитку суспільства в цілому, зокрема існуючими екологічними та агроекологічними проблемами, низьким рівнем екологічної культури, екологічної свідомості й самосвідомості, в багатьох випадках невідповідними показниками якості та безпечності харчових продуктів вітчизняного виробництва та іншими аспектами.

Стратегію екологізації вітчизняної економіки (сукупність управлінських, фінансово-економічних, техніко-технологічних заходів, спрямованих на зниження навантаження господарюючих суб'єктів на навколишнє природне середовище з урахуванням взаємодоповнюючих принципів державного регулювання та ринкового забезпечення), на нашу думку, слід реалізувати через такі стратегічні та екологічні детермінанти:

— екологічне спрямування усіх економічних дій, зокрема в аграрному секторі економіки України;

— екологічне нормування виробничих (агро-) проектів та господарської діяльності через стандартизовані принципи, норми та соціально обгрунтовані вимоги;

— екологічне (природоохоронне) обгрунтоване використання природних ресурсів, зокрема через систему ліцензування;

— спрямування заходів господарської діяльності на зниження навантаження діяльності підприємства на навколишнє середовище (в межах відновлення його властивостей) з одночасним збереженням мети виробництва або підприємницької ініціативи.

Щодо аграрного сектора економіки України, який характеризується окремими особливостями, що відрізняє аграрне господарювання від інших видів економічної діяльності, принципи державного регулювання слід реалізовувати з урахуванням цього. З позицій екологічних параметрів такими особливостями є: високий ступінь залежності аграрного господарювання від зовнішніх природно-кліматичних факторів, використання значної кількості при-

родних ресурсів, зокрема в рослинництві, пряма взаємозалежність природних та аграрних циклів розвитку тощо. Тому важливим у господарській аграрній практиці є дієві економічні важелі, спрямовані на покращання як економічної, так і екологічної ситуації, долання окремих ризиків та загроз, попередження небезпечних подій.

У відповідності до зазначеного необхідним є підготовка екологічних проектів або розділів у межах соціально-економічних програм збалансованого аграрного розвитку, стратегічних планів екологічного мотивування аграрного виробництва, післяпроектного аналізу та оцінювання їх ефективності, зокрема через еколого-економічний аудит на рівні окремих суб'єктів аграрного господарювання, знаходження нових способів екологізації аграрних відносин у загальній системі соціально-економічного розвитку держави в різних прийнятних формах та інших напрямках практичного забезпечення дієвості національної концепції сталого розвитку в аграрному секторі економіки України (рис. 1).

З метою практичної реалізації перспективних агроекологічних змін на рівні екологізації аграрної економіки необхідною є сучасна, виважена, прогресивно орієнтована державна політика сприяння розвитку аграрного сектора за екологічними критеріями, що буде сприяти, з одного боку, підвищенню соціально-економічної ефективності системи аграрного господарювання, з іншого боку — дозволить спрямувати аграрні відносини в економічне русло інтеграційних параметрів.

Одночасно необхідним є використання ринкових механізмів саморегулювання, розширення перспектив розвитку аграрної підприємницької діяльності й ініціативи на основі економічної зацікавленості у виробництві якісної, екологічно безпечної продукції, яка буде користуватися попитом як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках. Вихід суб'єктів аграрного господарювання на новий екологічний рівень з одночасним забезпеченням економічної стабільності дозволить підвищити інвестиційну привабливість вітчизняних аграрних підприємств та запропонує нові економічні перспективи через систему банківського фінансування, зокрема кредитування, залучення іноземних інвестицій на основі спільних агроекологічних проектів тощо.

Науково обгрунтована економічна методологія забезпечення прогресивних змін є тим інструментарієм, який дозволить концептуально охарактеризувати нові відносини в системі

Рис. 1. Економічні складові екологічного розвитку аграрного сектора економіки України

Побудовано автором.

вітчизняного аграрного господарювання з позицій екологічних детермінант. Особливості, послідовність застосування конкретних методів залежать від поставленої мети дослідження / господарської діяльності, зокрема значні перспективи залишаються за методами прогнозування та планування, які доповнюють один одного та функціонально залежать у прикладному аспекті.

Сучасний стан вітчизняного аграрного сектора економіки України потребує прийняття виважених рішень щодо конструктивних змін, які стосуються структури аграрного господарювання на основі довгострокових державних (в окремих випадках регіональних) планів: по-перше, необхідно гармонізувати національне

законодавство у сфері сільськогосподарського виробництва у відповідність до міжнародних (насамперед — ЄС) екологічних вимог, стандартів, адаптувати принципи та режими природокористування в аграрній сфері до оптимальних параметрів, екологічно безпечних норм; по-друге, слід розробити та економічно обґрунтувати екологічний супровід аграрного господарювання у формі підвищення природно-ресурсного потенціалу територій, дієвої природоохоронної діяльності, зокрема частину площ з метою відновлення екологічної рівноваги вилучати (з певною періодичністю та тривалістю в часі) з виробничого обігу, спрямовуючи їх одночасно в екологічно необхідне (природно-заповідні території), й економічно доцільне русло, зокрема використання таких рекреаційних об'єктів у формі зеленого туризму, природно орієнтованих зоопарків, тваринницьких ферм тощо; по-третє, покращити систему підготовки аграрних підприємств, які матимуть базові екологічні знання та будуть їх застосовувати на рівні прийняття ситуативних рішень у процесі агровиробничої діяльності, по-четверте, покращувати фінансовий стан суб'єктів аграрного господарювання на основі екологічно обґрунтованих

інвестиційних проектів, системи кредитування тощо.

Структурні зміни в напрямі екологізації системи сільського господарства України потребують нових технологій, що забезпечать значно менше навантаження на навколишнє природне середовище, одночасно вони будуть переважними за споживчими пріоритетами, конкурентоспроможними, гармонізованими до цілей державного регулювання, швидко захоплювати відповідні ринки. Такі зміни повинні проводитись в умовах удосконалення нормативно-законодавчої бази, зокрема підвищення екологічної відповідальності суб'єктів аграрного господарювання, посилення технічного регулювання у сфері екологізації економіки, на-

самперед за рахунок більш жорстких державних стандартів, нормативів щодо технологічних процесів виробництва аграрного продукту, що забезпечуватиме відновлення довкілля, отримання продукції, яка не буде наносити шкоди природним об'єктам протягом усього життєвого циклу.

На сьогодні екологічно орієнтоване управління вітчизняним аграрним сектором повинно являти собою інформаційно насичену систему, елементами якої є регулювання, зокрема прогнозування, планування, контролювання на різних етапах, а також ринкове саморегулювання, внаслідок чого така система буде продукувати ефективні форми і засоби цілеспрямованого впливу на об'єкти — господарюючі та природні. На рівні вітчизняних аграрних підприємств йдеться про таку етапність:

— складання виробничої програми — бізнес-планів для діючих підприємств з урахуванням можливої модернізації та розробки пакету документації із відображенням процесів проектування, екологічної експертизи для нового підприємства;

— планування якісних параметрів процесу аграрного виробництва та окремих його етапів у відповідності до екологічно обґрунтованих норм якості й безпечності аграрної сировини, продукції рослинництва, тваринництва та розширення можливостей її цільового споживчого призначення;

— внутрішньогосподарського календарного планування технічної підготовки, перевірки стану роботи обладнання, техніки; систем забезпечення сировиною, матеріалами, агротехнічними засобами з обґрунтуванням доцільності їх застосування тощо;

— екологічний контроль та контроль якості — систематично документально підтверджена оцінка діяльності підприємства з екологічних позицій на основі внутрішнього й зовнішнього аудиту.

У розглянутому тісно переплітаються екологічно важливі завдання та нові напрями діяльності вітчизняних аграрних підприємств, зокрема екологічний менеджмент та екологічний аудит. Нами проведено порівняльний аналіз сутності, можливостей та перспектив такої управлінської діяльності з позицій вияв-

Таблиця 1. Індикаційні ознаки дієвості систем екологічного регулювання в аграрному секторі

Екологічний менеджмент	Екологічний аудит
<i>Цілі та завдання</i>	
Система управлінських важелів, спрямована на забезпечення позитивних ефектів у сфері необхідних темпів економічного розвитку в межах допустимого тиску на навколишнє середовище	Система екологічного контролювання повинна бути спрямована не на покарання підприємств, а на пошук можливостей покращення взаємодій господарської та екологічної діяльності
<i>Функції</i>	
Управління станом природних екосистем, соціоприродних систем, управління станом та використанням природних ресурсів на основі їх екологічного відновлення	Проведення ревізії екологічної діяльності підприємств – перевірка загального рівня екологічності та екологічних нормативів у відповідності до встановлених вимог
<i>Форми та засоби реалізації</i>	
Екологічний менеджмент передбачає, що окреме підприємство та його продукція визначають структурний зв'язок між ним та навколишнім природним середовищем	Комплексний процес перевірки виконання екологічних та фінансових зобов'язань, правильність визначення рівня ризиків у розвитку підприємств

Побудовано автором.

лення потенційних переваг пропонованих екологічно спрямованих підходів (табл. 1).

Ефективно поєднані процедури й результати екологічно спрямованих управлінських процесів при вирішенні перспектив розвитку вітчизняного аграрного сектора з позицій концепції сталого розвитку дозволять сформува-ти дієві інструменти екологізації та її розповсюдження на всі аграрні підприємства не залежно від форм та методів діяльності. Зокрема ми пропонуємо взаємодоповнюючі підходи до організації системи екологічного управління на рівні окремих типів аграрних підприємств в єдиному господарському комплексі України:

— великі аграрні підприємства або їх угруповання (агрохолдинги) — економічна можливість проведення екологічного менеджменту за рахунок розширеного кооперування із залученням значної кількості інвестицій, зокрема у формі екологічних служб високого рівня, що спроможні ефективно керувати процесами різноспрямованого використання природних ресурсів (з одночасним контролюючими діями), обов'язкового відновлення екологічної рівноваги за прийнятними процедурами, використовуючи для цього різні прийоми та засоби, зокрема модернізовану матеріально-технічну базу, впровадження інноваційних технологій тощо;

— середні фермерські або інші господарства — можливість масштабного екологічного управління певною мірою обмежена, що потребує посилення регіонального співробітництва між такими підприємствами, їх позитивних взаємодій у вирішенні екологічних завдань на основі спільних управлінських рішень через штатні посади менеджерів-консультантів з екологічних питань (або залучення їх на певний період часу);

Таблиця 2. Стратегічні складові забезпечення сталого розвитку системи аграрного господарювання Чернівецької області

Стратегічні складові	Сутність стратегічних складових
<p>Мета, стратегічні цілі</p>	<p>Метою є забезпечення сталого розвитку аграрного господарювання Чернівецької області на засадах взаємодії та взаємодоповнення економічних, соціальних та екологічних складових розвитку.</p> <p>Стратегічні цілі:</p> <ul style="list-style-type: none"> – забезпечення населення області якісними та доступними продуктами харчування, а промисловості – відповідною сировиною в необхідній кількості; – задоволення підприємницьких інтересів суб'єктів аграрного господарювання; – збалансоване природокористування з екологічними пріоритетами; – безперервне відновлення екологічних параметрів у процесі аграрного розвитку області; – забезпечення зайнятості та підвищення рівня доходів населення, зайнятого в аграрному господарюванні; – соціальна інтеграція аграрного господарювання області до загальнодержавних та європейських ринкових процесів
<p>Цільові орієнтири реалізації стратегічних складових</p>	<ul style="list-style-type: none"> – реалізація аграрного потенціалу області через збільшення обсягів виробництва аграрної продукції за рахунок підвищення рівня рентабельності (продукції рослинництва – зернових культур, насіння соняшнику, овочів відкритого ґрунту, картоплі, плодів; продукції тваринництва – молока, великої рогатої худоби на м'ясо, овець та кіз на м'ясо, вовни); – розширення виробництва екологічно чистої продукції в області, насамперед в Путильському, Вижницькому районах як таких, що мають найвищі екологічні показники (відсутність скидання забруднених зворотних вод у природні поверхневі водні об'єкти; незначні викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря; висока частка лісів та лісовкритих площ, наявність природних національних парків та інших об'єктів природоохоронної діяльності); – суттєве покращення рівня та методів природокористування, впровадження ресурсозберігаючих та ресурсовідновлюючих технологій на основі підвищення обсягів використання органічних добрив, збільшення площ однорічних та багаторічних трав на сіно, рекультивациі порушених та відпрацьованих земель, зменшення кількості відходів та забруднюючих речовин, утилізації відходів на основі використання їх як вторинних або енергетичних ресурсів; оборотне та повторне використання вод тощо; – мотивація сільських жителів, зокрема гірських та передгірських районів області щодо використання нетрадиційних, екологічно чистих видів енергії (енергії вітру, сонця, органічних відходів); – покращення демографічних показників, зокрема зменшення міграції населення області, повернення кваліфікованих кадрів до сільської місцевості, підвищення працевлаштування сільського населення області за рахунок надання екологічних послуг у формі зеленого (сільського) туризму, сільського ресторанного бізнесу, індивідуальної трудової діяльності (виготовлення буковинських сувенірів, виробів із природних матеріалів, вишиванок тощо)
<p>Пріоритетні напрями досягнення стратегічних цілей</p>	<ul style="list-style-type: none"> – збалансування структурно-функціональної організації сільськогосподарських підприємств області, зокрема – збільшення кількості середніх за розмірами господарств, розвитку міжкооперативних об'єднань товаровиробників; – збалансування процесів екологічного відтворення аграрної діяльності за рахунок оптимального поєднання принципів і механізмів державного регулювання та ринкового саморегулювання; – вихід екологічно чистої продукції області на внутрішні та зовнішні ринки на основі розширення доступу сільськогосподарських товаровиробників області до організованих каналів збуту; – відшкодування певної частини затрат для господарств, які виготовляють екологічно чисту продукцію; – збалансований розвиток систем рослинництва, тваринництва, лісового господарства, рибництва, бджільництва тощо як єдиного комплексу агроекологічних взаємодій територіальних районів області; – забезпечення відтворення екологічних констант у процесі аграрного господарювання, зокрема за рахунок пріоритетності охорони навколишнього середовища; – підвищення рівня аграрної культури як основи до удосконалення соціально-економічних відносин на селі, утвердження необхідності виховання екологічно грамотного фахівця-аграрія; – удосконалення інфраструктури сільської місцевості на основі розширення мережі закладів культури, освіти тощо
<p>Механізми реалізації стратегічних складових</p>	<p>Стратегічні складові забезпечення сталого розвитку системи аграрного господарювання Чернівецької області доцільно реалізовувати шляхом розроблення, ухвалення та виконання Стратегії розвитку сільських територій Чернівецької області на 2016–2020 роки як продовження відповідної існуючої Стратегії на 2011–2015 роки, а також її доповнення такими розділами, як обсяги та джерела фінансування, очікувані результати (індикатори), терміни та відповідальні виконавці. Необхідним є розробка інших документів, у тому числі цільових програм розвитку області в цілому та територіальних районів зокрема, які також будуть спрямовані на практичну реалізацію стратегічних цілей та складових забезпечення сталого розвитку системи аграрного господарювання через елементи взаємодоповнюючих дій соціально-економіко-екологічного спрямування</p>
<p>Моніторинг та оцінка ефективності реалізації стратегічних складових</p>	<p>Моніторинг та оцінювання ефективності реалізації стратегічних складових слід проводити обласній та районним державним адміністраціям із залученням наукових установ, неурядових організацій, незалежних експертів, громадськості для забезпечення об'єктивності та неупередженості моніторингу. Оцінка ефективності реалізації стратегічних складових повинна ґрунтуватися на результатах виконання Стратегії розвитку сільських територій Чернівецької області на 2016–2020 роки, а також відповідних програм розвитку області та районів</p>

Побудовано автором.

— невеликі підприємства в аграрному господарюванні — перспективи екологічного управління слід пов'язати з підвищенням фахової підготовки керівників-підприємців та

можливостей прийняття ними ситуативних рішень щодо різних форм залучення екологічно орієнтованих служб регіону — агротехнічних, агрохімічних тощо.

З метою посилення практичних аспектів в удосконаленні соціально-еколого-економічних відносин вітчизняного аграрного середовища на макрорівні необхідна розробка стратегій забезпечення сталого розвитку системи аграрного господарювання. Стратегія дозволяє прогнозувати майбутні проблеми та перспективи розвитку, сприяє зменшенню ризику при прийнятті рішень, забезпечує інтеграцію цілей і завдань усіх структурних одиниць і виконавців, підвищує результативність у довгостроковій перспективі та зміцнює внутрішню структуру підприємства, сектора чи економіки в цілому.

Перспективи подальшого розвитку вітчизняного аграрного сектора з метою попередження загроз для довкілля з одночасним розширенням можливостей економічного зростання нами розглянуто на прикладі Чернівецької області як одного з аграрних регіонів України, який має значні перспективи для екологічно досконалого господарювання. Чернівецька область як об'єкт аграрних відносин має значну кількість особливостей, пов'язаних із географічними, природно-кліматичними, екологічними факторами та агротехнічними умовами господарювання. Йдеться про районування області, яке базується на географічному зонуванні, що відображається на принципах розвитку сільського господарства таких місцевостей. Із урахуванням зазначеного нами розроблені стратегічні складові забезпечення сталого розвитку системи аграрного господарювання Чернівецької області (табл. 2).

Вважаємо, що розроблені нами стратегічні складові дозволяють спрямувати розвиток аграрного сектора Чернівецької області в русло економічних та екологічних перспектив, ефективно поєднати сільське господарство, лісове господарство, рибальство та деякі інші галузі в єдиний комплекс агроекологічних взаємодій, відтворення природних та аграрних ресурсів з позицій охорони навколишнього середовища з одночасним проведенням аграрного господарювання на засадах екологічних балансів та різноспрямованих підприємницьких переваг.

Отже, провівши дослідження складових економічного регулювання у реалізації принципів екологізації вітчизняної системи аграрного господарювання слід зробити висновки про важливість процесів поєднання економічних та екологічних регуляторних механізмів у створенні "досконалого" агроекологічного продукту, необхідно акцентувати увагу на значних можливостях принципів державного регулювання та ринкового саморегулювання при розв'язуванні поточних завдань та стратегічних принципів на-

ціональної концепції сталого розвитку, зокрема подоланні існуючих невідповідностей на рівні окремих суб'єктів аграрного господарювання та дієвому вирішенні екологічних проблем (в окремих випадках масштабних загроз), що супроводжують розвиток сільського господарства України з обов'язковістю попередження загрозливих ситуацій через урегулювання природоохоронних відносин та ресурсозберігаючих технологій у формі екологічного аудиту, екологічних фондів природокористування, переходу на нові засади збалансування економічних, зокрема підприємницьких інтересів та екологічних пріоритетів в економічно обґрунтованих формах — структурних змінах аграрного господарювання, підвищенні інвестиційної привабливості вітчизняного аграрного сектора, значних перспективах екологічно орієнтованого менеджменту, маркетингу, формування ринку екологічно безпечної аграрної продукції тощо.

Література:

1. Галушкіна Т.П. Теоретико-методологічні засади природо-ресурсного менеджменту в Україні / Т.П. Галушкіна, А.Й. Жемба // Вісник національного університету водного господарства та природокористування: зб. наук. праць. — Рівне, 2010. — Ч. 2, № 4 (44). — С. 24—34.
2. Брижань І.А. Умови та чинники переходу України до моделі сталого розвитку / І.А. Брижань // Вісник Полтавської державної аграрної академії. — Полтава, 2013. — № 1. — С. 128—133.
3. Вишневська О.М., Бобровська Н.В. Еколого-орієнтований підхід в оптимізації ресурсного потенціалу аграрного сектора / О.М. Вишневська, Н.В. Бобровська // Вісник аграрної науки Причорномор'я. — Миколаїв, 2011. — Т. 2, № 4 (62). — С. 26—32.

References:

1. Halushkina, T.P. (2010), "Theoretical and methodological basis of natural-resource management in Ukraine", *Visnyk natsional'noho universytetu vodnoho hospodarstva ta pryrodokorystuvannia: zb. nauk. prats.*, T. 2, vol. 4 (44), pp. 24—34.
2. Bryzhan', I.A. (2013), "Conditions and factors of Ukraine's transition to a sustainable development model", *Visnyk Poltavsk'oi derzhavnoi ahrarnoi akademii*, vol. 1, pp. 128—133.
3. Vyshnevs'ka, O.M. Bobrovs'ka, N.V. (2011), "Ecological-based approach to optimize the resource potential of the agricultural sector" *Visnyk ahrarnoi nauky Prychornomor'ia*, T. 2, vol. 4 (62), pp. 26—32.

Стаття надійшла до редакції 18.07.2014 р.